

Μέρος Α': Εισαγωγή

1. Εισαγωγή στη βιοηθική – κοινή ηθική και υγεία

I. Εισαγωγή.....	3
II. Ηθική φιλοσοφία.....	4
Α. Προέλευση και ανάγκη.....	4
Β. Πρωτογενής και δευτερογενής ηθική φιλοσοφία.....	5
III. Θεωρίες ηθικής.....	7
IV. Ηθική κατάσταση.....	11
V. Βιοηθική και θεωρίες ηθικής.....	12
VI. Ιπποκρατική παράδοση.....	17
VII. Πρινσιπλισμός.....	20
Α. Κοινή ηθική και αυθεντικότητα του πρινσιπλισμού.....	21
Β. Κοινή ηθική – Η αρχή του σεβασμού της αυτονομίας.....	22
1. Η φύση της αυτονομίας.....	22
2. Ο σεβασμός της αυτονομίας.....	24
3. Κριτική στην αρχή του σεβασμού της αυτονομίας.....	25
4. Η έννοια και δικαιολόγηση της ενημερωμένης συγκατάθεσης.....	25
Γ. Κοινή ηθική – Η αρχή της μη πρόκλησης βλάβης και της ευεργεσίας (nonmaleficence - beneficence).....	34
1. Γενικά.....	34
2. Η αρχή της μη πρόκλησης βλάβης.....	35
3. Η αρχή της ευεργεσίας.....	37
4. Ευεργεσία και αρεταϊκή ηθική.....	38
5. Ευεργεσία και πατερναλισμός.....	42
Δ. Αρχή της δικαιοσύνης.....	43
1. Χαρακτηριστικά της δικαιοσύνης.....	44
2. Το διανεμητικό έργο της δικαιοσύνης και η ισότητα.....	47
3. Δίκαιη ευκαιρία.....	50
VII. Καταληκτικά σχόλια.....	52

I. Εισαγωγή

Πώς πρέπει να ζούμε τη ζωή μας; Ποιο είναι το κριτήριο της καλής ζωής; Υπάρχει κάποιος στόχος στη ζωή του ανθρώπου; Αν ναι, ποιος; Πώς ο στόχος σχετίζεται με τις αρχές που καθορίζουν τη συμπεριφορά μας; Τι είναι άξιο να επιδιώκεται και τι ανάξιο; Ποιοι είναι οι κανόνες και ποιες αρχές θα πρέπει να ορίζουν τη συμπεριφορά μας; Είναι τα στοιχεία του χαρακτήρα σχετικά σε αυτή την αναζήτηση; Επί ποιων ηθικών αρχών και κανόνων ενεργούν κατά συνήθεια οι Κύπριοι; Οι ιατροί; Οι νοσηλευτές; Πώς προέκυψαν αυτές οι αρχές και κανόνες και πώς διαφέρουν από το Δίκαιο; Μπορεί πραγματικά κάποιος να εξαγάγει απαντήσεις σε οποιοδήποτε από τα πιο πάνω ερωτήματα; Ή τα ερωτήματα αυτά πάσχουν σε βαθμό που τα καθιστά άνευ αντικειμένου; Όλα τα πιο πάνω εισάγουν τον αναγνώστη στον ευρύτερο τομέα της Ηθικής Φιλοσοφίας.

Η έννοια της ηθικής στους τομείς της υγείας υπήρξε κεντρικής σημασίας από την αρχαιότητα, με σημείο αναφοράς την ιπποκράτεια αντίληψη της ηθικής, η οποία κυριάρχησε

μέχρι και τον 20ό αιώνα, όταν πλέον οι ραγδαίες εξελίξεις στις βιολογικές επιστήμες και τις επιστήμες υγείας έθεσαν ερωτήματα για την επάρκεια της ηθικής καθοδήγησης που μπορούσε να αντληθεί από τα αρχαία εγχειρίδια. Πράγματι, οι συλλογισμοί που εμπλέκουν την έννοια της ηθικής στους τομείς της υγείας είναι και αναγκαίοι και δικαιολογημένοι. Για την καλύτερη όμως κατανόηση και προσέγγιση ζητημάτων ηθικής στον τομέα της υγείας, θα πρέπει πρώτα να αναγνωριστεί το εύρος του περιεχομένου της Ηθικής ως κλάδου, αλλά και οι βασικές κατευθύνσεις τις οποίες χάραξε η Ηθική Φιλοσοφία.

Αν και δεν είναι ο σκοπός του παρόντος η ενδεδειγμένη ενασχόληση με τον γενικότερο επιστημονικό τομέα της Ηθικής, εκείνο που εξυπηρετεί στην καλύτερη κατανόηση του Δικαίου της Υγείας είναι η ανάδειξη των βασικών ηθικών ερμηνειών και της ιστορικής εξέλιξής τους. Και τούτο, γιατί σε όλα τα μέρη του κόσμου και σε όλες τις εποχές της ιστορίας της ανθρωπότητας, η ανάπτυξη του Δικαίου έχει ουσιαστικά επηρεαστεί τόσο από τη συμβατική ηθική, τα ιδανικά ορισμένων κοινωνικών ομάδων, όσο και από μορφές πεφωτισμένης ηθικής κριτικής που ασκήθηκε από άτομα των οποίων οι ηθικοί ορίζοντες μετουσιώθηκαν από την κοινώς αποδεκτή ηθική.¹ Βέβαια μπορεί να λεχθεί και το αντίστροφο, ότι δηλαδή, η ανάπτυξη της Ηθικής έχει επηρεαστεί από το Δίκαιο.²

Στις ενότητες που θα ακολουθήσουν θα επιχειρηθεί μία συνοπτική εισαγωγή στον τρόπο με τον οποίο η Ηθική απασχόλησε την ανθρώπινη νόηση, καθώς επίσης και σύντομη αναφορά στα στοιχεία που συνθέτουν τη *Θεωρία της Δεοντολογίας* του Kant, τη *Θεωρία του Ωφελιμισμού* και την *Αρεταϊκή Θεωρία* ως κατά γενική ομολογία κύριες Θεωρίες Ηθικής. Στη συνέχεια, θα ακολουθήσει επισκόπηση των θεμάτων που αφορούν τη Βιοηθική ως κλάδο Εφαρμοσμένης Ηθικής και τους τρόπους με τους οποίους προσεγγίζονται τέτοια θέματα, ενώ καταλήγουμε στην επεξήγηση της έννοιας της Ηθικής Κατάστασης.

II. Ηθική φιλοσοφία

A. Προέλευση και ανάγκη

Η ίδια η προέλευση και η ανάγκη της Ηθικής, αλλά και η προσπάθεια αξιολόγησης δεδομένων της ύπαρξης στη βάση κάποιων αρχών Ηθικής, αποτελούν από μόνα τους μάλλον ανεξάντλητες θεματικές ενότητες. Υπάρχει αριθμός εισηγήσεων για την προέλευση και/ή την ανάγκη που η Ηθική εξυπηρετεί. Μπορεί να γίνει αποδεκτό ότι η Ηθική προκύπτει από την εγωιστική φύση και προνοητικότητα του ανθρώπινου νου, συνεπεία των οποίων επινοήθηκε ότι με τη σύναψη κάποιου είδους κοινωνικής σύμβασης, και διά μέσου ενός οργανωμένου συνόλου – κοινωνίας, εξυπηρετείται καλύτερα η αυτοσυντήρησή του. Εναλλακτικά, η Ηθική μπορεί να ιδωθεί ως η προσπάθεια του ανθρώπινου νου να φέρει την ατελή φύση του ανθρώπου σε συμμόρφωση με τη θέληση κάποιας Θείας – ανώτερης αρχής. Ακόμη μπορεί να ειπωθεί ότι η Ηθική δεν είναι το προνόμιο του ανθρώπινου νου και ότι αυτή είναι παρατηρήσιμη στη «κοινωνική» δομή ζώων και άλλων οργανισμών, και ως τέτοια είναι ανεξάρτητη από τη διανοητική ή πνευματική ικανότητα του φορέα της.³

Σε κάθε περίπτωση, κοινός παρονομαστής είναι ότι η Ηθική είναι παρούσα και παρατηρήσιμη και επομένως, κατ' αυτή την έννοια, υπαρκτή. Ηθικοί κανόνες ή αξιώματα, συ-

¹ Βλ. Herbert Lionel Adolphus Hart, *The Concept of Law* (Clarendon Law Series, 2nd edn, OUP 1961) 185.

² Βλ. Herbert Lionel Adolphus Hart, *Law, Liberty, and Morality* (The Harry Camp Lectures at Stanford University 1962) (Stanford University Press 1963) 1.

³ Βλ. Mary Midgley, *The Origin of Ethics, A Companion to Ethics* (Peter Singer ed, Blackwell Publishing 2005) 3-13.

νήθως στη μορφή κώδικα που να καθοδηγεί για τον ορθό τρόπο που ο άνθρωπος πρέπει να ζει, εντοπίζονται μεταξύ άλλων σε αναφορές από την εποχή ακμής της αρχαίας Μεσοποταμίας, της αρχαίας Αιγύπτου και στις εβραϊκές γραφές. Εντούτοις, η απαρχή της Δυτικής παράδοσης στην ηθική φιλοσοφία, αν αυτή γίνεται γενικά κατανοητή ως η αναζήτηση ορθολογιστικής κατάληψης και εξήγησης των αρχών της ανθρώπινης συμπεριφοράς, εντοπίζεται στην κλασική εποχή από τις συζητήσεις του Σωκράτη με τους Σοφιστές, το κληροδότημα του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη και συνεχίζεται με τους Στωικούς, στην Ελληνιστική και Ρωμαϊκή περίοδο, μετά στο Μεσαίωνα μέχρι και σήμερα.⁴ Από την άλλη, η μετά τον Μεσαίωνα Ηθική φιλοσοφία δέχεται τρεις κύριες επιρροές, που θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στην καλύτερη κατανόηση της κατεύθυνσης που έλαβε η Ηθική φιλοσοφία, ήτοι, της Αναγέννησης, της ανάπτυξης του μοντέρνου Κράτους, αλλά και της προόδου και των εξελίξεων στις θετικές επιστήμες.⁵

B. Πρωτογενής και δευτερογενής ηθική φιλοσοφία

Στο γενικότερο επίπεδο επισκόπησης της ιστορίας και στην προσπάθεια να δοθεί ερμηνεία στην έννοια της Ηθικής, διακρίνονται δύο βασικές κατηγορίες ηθικής φιλοσοφίας: η «πρωτογενής» και «δευτερογενής» ηθική φιλοσοφία (first and second order moral philosophy). Σε γενικές γραμμές, πρωτογενώς, η Ηθική φαίνεται να μπορεί να χρησιμοποιηθεί με δύο έννοιες: αφενός *περιγραφικά* έτσι που να αναφέρεται σε κώδικες συμπεριφοράς, τους οποίους παρατηρείται να θέτει μια κοινωνία ή ομάδα ή θρησκεία ή, ακόμα, που γίνονται αποδεκτοί από κάποιο συγκεκριμένο άτομο ως οι κανόνες συμπεριφοράς του. Αφετέρου, *κανονιστικά* έτσι που να αναφέρεται σε κώδικες συμπεριφοράς που μπορεί, δυνητικά, να υιοθετηθούν από όλα τα λογικά πρόσωπα, ανεξάρτητα αν αυτοί παρατηρούνται οπουδήποτε. Επομένως, από τη μια, στην πρωτογενή ηθική φιλοσοφία εμπίπτουν η *Κανονιστική Ηθική* φιλοσοφία (*Normative Ethics*) και η *Περιγραφική Ηθική* φιλοσοφία (*Descriptive Ethics*). Από την άλλη, στη δευτερογενή ηθική φιλοσοφία εμπίπτει η *Μεταηθική* (*Metaethics*).

Στην κανονιστική ηθική, βασικό αντικείμενο εξέτασης είναι το στοιχείο ή η αρχή, επί της οποίας θεωρούνται οι πράξεις ή οι επιλογές ή οι προδιαθέσεις προσώπου ηθικά αποδεκτές. Αντικείμενο είναι ο εντοπισμός του κριτηρίου της ηθικής συμπεριφοράς μας, σε τι δηλαδή συνίσταται το αγαθό και σε τι το κακό, σε τι το ορθό και σε τι το λάθος, σε τι το δίκαιο και σε τι το άδικο. Η κανονιστική ηθική φιλοσοφία αναφέρεται σε κώδικα συμπεριφοράς, τον οποίο θα αποδεχόταν οποιοσδήποτε πληροί ορισμένες διανοητικές προϋποθέσεις και την αναγκαία βούληση νοουμένου πάντα ότι ενεργεί ορθολογιστικά. Οι εκάστοτε προβαλλόμενοι κώδικες συμπεριφοράς είναι αυτοί που στην κανονιστική προσέγγιση αναφέρονται ως Θεωρίες Ηθικής. Εννοείται ότι αποτελεί θέμα προστριβών και έντονου προβληματισμού αν μπορεί να υπάρξει μία θεωρία ηθικής, η οποία να μπορεί να γίνει αποδεκτή από όλους. Τούτο όμως δεν αναιρεί την πραγματικότητα, ότι οι θεμελιωτές των εκάστοτε θεωριών ηθικής εκφράζουν τη βασική θέση, ότι η προβαλλόμενη από αυτούς θεωρία ηθικής έχει τα απαραίτητα εχέγγυα να τύχει γενικής αποδοχής.

Η κανονιστική ηθική φιλοσοφία διαφέρει από την περιγραφική ηθική φιλοσοφία ακριβώς γιατί στην πρώτη δεν προαπαιτείται ο οποίος προτεινόμενος κώδικας συμπεριφοράς

⁴ Βλ. Christopher Rowe, *Ethics in Ancient Greece, A Companion to Ethics* (Peter Singer ed, Blackwell Publishing 2005) page 121-132, Θεοδόσιος Πελεγρίνης, *Λεξικό της Φιλοσοφίας* (Ελληνικά Γράμματα, 2004) 257, Ευάγγελος Π. Παπανούτσος, *Ηθική*, τόμ.1 (5η εκδ, Δωδώνη 1995) 31.

⁵ Βλ. John Rawls, *Lectures on the History of Moral Philosophy* (Harvard University Press 2000) 5-8.

να έχει στην πραγματικότητα υιοθετηθεί από οποιοδήποτε σύνολο ή άνθρωπο, κάτι που στη δεύτερη τίθεται ως αναγκαίο προαπαιτούμενο. Για την κανονιστική προσέγγιση αρκεί η θέση ότι η προβαλλόμενη θεωρία ηθικής μπορεί να τύχει γενικής αποδοχής. Ως επακόλουθο, οι θεωρίες ηθικής στην κανονιστική ηθική, πολλές φορές αντιμετωπίζουν την Ηθική μιας υπό αναφορά υπαρκτής κοινωνίας, με την περιγραφική έννοια, ως ελαττωματική ακριβώς γιατί δε συμμερίζεται τις βασικές αρχές της εκάστοτε προβαλλόμενης θεωρίας ηθικής.

Η επίκληση της Ηθικής με την περιγραφική της έννοια, προκύπτει όταν γίνεται αναφορά σε κώδικα συμπεριφοράς που εντοπίζεται μέσα από παρατήρηση, ο οποίος υιοθετείται από συγκεκριμένη ομάδα προσώπων ή από συγκεκριμένο πρόσωπο, χωρίς να είναι αναγκαίο ο εν λόγω κώδικας να μπορεί να τύχει εφαρμογής/ή υιοθέτησης σε ένα γενικότερο πλαίσιο αναφοράς, πέραν της παρατηρούμενης. Δηλαδή ομάδας ή προσώπου. Για παράδειγμα, η περιγραφική χρήση της Ηθικής εντοπίζεται στην περίπτωση όπου ανθρωπολόγοι ή ψυχολόγοι, εξετάζοντας ένα πληθυσμό ή μια κοινωνία, καταλήγουν σε συμπεράσματα ως προς την ηθική προδιάθεση ή τις ηθικές επιλογές των υπό αναφορά πληθυσμών ή κοινωνιών.⁶ Το αντικείμενο στην περιγραφική ηθική είναι η Ηθική να είναι παρατηρήσιμη και πραγματικά εντοπίσιμη και δεν ενδιαφέρει τι θα έπρεπε να είναι η ηθική ή πώς θα μπορούσε να είναι η πραγματικότητα. Το ενδιαφέρον εστιάζεται στο να εντοπιστεί τι πραγματικά υιοθετείται ως Ηθική, προβαίνοντας στα αναγκαία ευρήματα διαφοροποίησής της από, ή αλληλεπίδρασής της με, άλλα παρατηρήσιμα, όπως είναι το Δίκαιο, η Θρησκεία ή η απλή ετικέτα. Στην αναζήτηση και καταγραφή των Ηθικών αρχών και κανόνων που ακολουθούν οι Κύπριοι επαγγελματίες υγείας, αναπόφευκτα διενεργούμε μια περιγραφική διεργασία, ακόμα και όταν αναζητήσουμε την ιστορική, κοινωνιολογική ή άλλη προέλευση των εν λόγω κανόνων. Κατά την εισήγηση ότι η μια ή η άλλη διατύπωση ηθικής θέσης στον τομέα της υγείας πάσχει ή υπολείπεται κάποιας κρίσιμης ποιότητας, και κατά την εισήγηση ότι αυτή η θέση θα πρέπει να αντικατασταθεί με μια άλλη προτεινόμενη αρχή ή θέση, τότε διενεργούμε μια κανονιστική προσέγγιση.

Σε αντίθεση με την πρωτογενή ηθική θεωρία, η *Μεταηθική* δεν συμμετέχει στον εντοπισμό, τη διατύπωση ή την υπεράσπιση γενικών αρχών ηθικής και των θεωριών ηθικής προς εξήγηση του πώς οι διάφοροι τύποι πράξεων, θεσμών ή οι χαρακτήρες θεωρούνται ορθοί ή λανθασμένοι, δίκαιοι ή άδικοι, άξιοι ή φαύλοι. Στη Μεταηθική εντάσσεται η προσπάθεια κατανόησης των μεταφυσικών, επιστημολογικών, σημασιολογικών και ψυχολογικών προϋποθέσεων και δεσμεύσεων της ηθικής σκέψης, του λόγου και της πράξης.⁷ Εδώ, το ενδιαφέρον εστιάζεται σε ερωτήματα όπως: Είναι η Ηθική μάλλον ζήτημα άποψης παρά αλήθειας; Είναι το επίπεδο Ηθικής πολιτισμικά σχετικό και εξαρτώμενο; Μπορεί να υπάρξουν πράγματι Ηθικά γεγονότα; Αν μπορούν, τότε πώς επιβεβαιώνονται – πώς ιχνηλατούνται; Πώς μπορούν να θέτουν αναγκαίο επίπεδο για τη συμπεριφορά μας; Πώς σχετίζονται και πώς αλληλεπιδρούν με άλλα γεγονότα (ψυχολογικά, κοινωνικά, έννοιες χαράς και πόνου, κτλ.); Πώς το Ηθικά αναμενόμενο οδηγεί σε λόγο να πράξουμε κάτι ή να αποφύγουμε την πράξη;

⁶ Βλ. Bernard Gert and Joshua Gert, 'The Definition of Morality', *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Edward N. Zalta ed, Fall edn 2020) <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/morality-definition/>> ανακτήθηκε την 25/4/2021.

⁷ Βλ. Geoff Sayre-McCord, 'Metaethics', *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Edward N. Zalta ed, Summer edn 2014) <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/metaethics/>> ανακτήθηκε την 25/4/2021.

Η Μεταηθική περιλαμβάνει τη μετα-προσπάθεια αποστασιοποίησης από συγκεκριμένες συζητήσεις κανονιστικής ηθικής και αποφυγής υποστήριξης της μιας ή της άλλης θεωρίας και εστιάζει στο να εξεύρει, να δομήσει και να προσφέρει, έναν ουδέτερο καμβά επί του οποίου, οι ανταγωνιζόμενες θεωρίες, αξίες, αρχές και απόψεις να μπορούν να αξιολογηθούν. Μέσω αυτής της ποιοτικής αξιολόγησης μπορεί να διαφανούν διανοητικοί, διαλογικοί και πρακτικοί προβληματισμοί και κενά στην τεκμηρίωση των ηθικών θεωριών και συζητήσεων. Μεταξύ άλλων, το αντικείμενο ανάλυσης είναι η ίδια η γλώσσα, οι ιδέες και ο τρόπος αιτιολόγησης στην *κανονιστική ηθική*. Γενικά, η δευτερογενής ηθική φιλοσοφία τοποθετείται στην ευρύτερη περιοχή της αναλυτικής φιλοσοφίας, της οποίας οι σύγχρονοι εκφραστές συμφωνούν ότι τα λάθη, στα οποία έχουν υποπέσει πολλοί μελετητές της Κανονιστικής Ηθικής φιλοσοφίας στο παρελθόν, οφείλονται στην έλλειψη κατανόησης του νοήματος και της σημασίας των λέξεων που μεταχειρίζονται κατά την εξέτασή τους και στην κακή χρήση αυτών.

III. Θεωρίες ηθικής

Στο πλαίσιο της Κανονιστικής Ηθικής καταγράφηκε μεγάλος αριθμός θεωριών ηθικής, οι εκφραστές των οποίων, με τον ένα ή άλλο τρόπο, επιχείρησαν να προσφέρουν ένα πλαίσιο εντός του οποίου η ανθρώπινη νόηση μπορεί να κρίνει την ηθική αποδεκτότητα των πράξεων και να αξιολογεί τις ηθικές αποφάσεις, τις πράξεις, αλλά και τον χαρακτήρα του προσώπου που τις διενεργεί. Πράγματι, στη μελέτη της ηθικής ερχόμαστε αντιμέτωποι με περιγραφές του *ηθικού χαρακτήρα*, των *ηθικών αρετών*, των *ηθικών ιδανικών* και της *ηθικής εξοχότητας*. Έχει επανειλημμένως υπογραμμιστεί η αυξημένη σημασία της ηθικής ζωής εντός της οποίας το πρόσωπο διενεργεί κάποιες πράξεις, και κατά συνέπεια, αναπόφευκτα εξετάζεται ο χαρακτήρας, η καλή αίσθηση της ηθικής και η συναισθηματική ανταπόκριση.⁸ Περιγραφές, όπως οι πιο πάνω, συνήθως αναφέρονται στο πρόσωπο που διενεργεί κάποιες πράξεις, σε αντίθεση με τους ηθικούς κανόνες που μάλλον επικεντρώνονται στις πράξεις ως τέτοιες ή και τα αποτελέσματά τους.

Όλες ανεξαιρέτως οι θεωρίες ηθικής, οι οποίες κατά καιρούς αναπτύχθηκαν, έχουν δεχτεί έντονη κριτική, σε βαθμό που ο αναγνώστης διερωτάται αν υπάρχει οποιαδήποτε αξία στην ανάπτυξη και πολύ περισσότερο στη γνώση τέτοιων θεωριών. Τέτοια κατάληξη, βέβαια, μάλλον αδικεί τις θεωρίες που αναπτύχθηκαν και εξυπακούεται ότι η γνώση των θεωριών ηθικής σίγουρα βοηθά στον τρόπο κατανόησης της προσέγγισης και, πολλές φορές, αντιμετώπισης διαχρονικών και σύγχρονων ηθικών προβληματισμών, ιδιαίτερα στους τομείς της φροντίδας υγείας. Σε πρώτο στάδιο, τούτο γίνεται κατανοητό μέσω της απλής αντιπαραβολής των θεωριών που εμπίπτουν στην κατηγορία των *Δεοντολογικών Θεωριών (Moral Deontology)*, την κατηγορία θεωριών *Συνεπειοκρατίας (Moral Consequentialism)* και την κατηγορία θεωριών που ονομάζεται *Αρεταϊκή Ηθική (Virtue Ethics)*.⁹ Σε δεύτερο στάδιο, ο υποβοηθητικός χαρακτήρας γνώσης των θεωριών γίνεται κατανοητός μέσω της προσπάθειας πρακτικής εφαρμογής επιλεγμένων αρχών των εν

⁸ Βλ. David Hume, *Enquiries Concerning Human Understanding and Concerning the Principles of Morals* (LA Selby-Bigge ed, Clarendon Press 1902), John Stuart Mill, *Principles of Political Economy*, 2 vols (Colonial Press 1900), Karl Marx, *Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*, in *The Marx-Engels Reader* (RC Tucker ed, WW Norton 1978), Gertrude Anscombe, 'Modern Moral Philosophy' (1958) 33 *Philosophy* 1–19, Thomas H. Green, *Prolegomena to Ethics* (AC Bradley ed, Thomas Y Crowell Company 1969).

⁹ Η επιλογή γίνεται γιατί οι θεωρίες που εμπίπτουν και αναπτύχθηκαν σε αυτές τις τρεις κατηγορίες λαμβάνουν δεσπόζουσα θέση στη βιβλιογραφία.

λόγω θεωριών σε θέματα της καθημερινότητας, κάτι που εμπίπτει στον κλάδο που ονομάζεται *Εφαρμοσμένη/Πρακτική Ηθική (Applied Ethics)*, το οποίο θεωρείται παρακλάδι της Κανονιστικής Ηθικής φιλοσοφίας.¹⁰

Οι θεωρίες που αναπτύχθηκαν στην κατηγορία της *Ηθικής Δεοντολογίας* υιοθετούν τη θέση ότι η ηθική ορθότητα ή η ηθική επιληψιμότητα μιας πράξης είναι εγγενής.¹¹ Κατά την Ηθική Δεοντολογία, ορισμένως, η ηθική αξία ή η ηθική απαξία μιας πράξης βρίσκεται μέσα στην ίδια τη φύση της πράξης και επομένως, έτσι, ξεχωρίζει από τις θεωρίες που αναπτύχθηκαν στους κόλπους των θεωριών *Συνεπειοκρατίας*, οι οποίες υποστηρίζουν ότι η ηθική αξία ή η ηθική απαξία των πραγμάτων καθορίζεται από το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα/συνέπεια.¹² Από την άλλη, ένας οπαδός της ηθικής θεωρίας του *Ωφελιμισμού (Utilitarianism)*, υποστηρίζει ότι η ηθική αξία ή η επιληψιμότητα μιας πράξης εξαρτάται από το εάν συμβάλλει ή δε συμβάλλει στην ευδαιμονία όπου οφείλει να κατευθύνεται η δραστηριότητα των ανθρώπων και επομένως οι θέσεις του ανήκουν στη γενικότερη κατηγορία των θεωριών *Συνεπειοκρατίας*.¹³

Οι Συνεπειοκράτες συνηγορούν στη θέση ότι οι επιλογές —πράξεις και προθέσεις— κρίνονται ηθικά μόνο αναφορικά με την κατάσταση πραγμάτων που προκαλούν. Ως εκ τούτου, καθορίζουν ποια κατάσταση πραγμάτων είναι ηθικά άξια, καθορίζουν δηλαδή ποιο, σύμφωνα με την εκάστοτε συνεπειοκρατική θεωρία, είναι το υπέρτατο αγαθό. Ακολούθως, ο Συνεπειοκράτης θα ισχυριστεί ότι οποιαδήποτε επιλογή η οποία αυξάνει ή προσδίδει στο υπέρτατο αγαθό, είναι η ηθικά ορθή. Υπό αυτή τη μορφή, οι συνεπειοκρατικές θεωρίες είναι και τελεολογικές θεωρίες, όπου δηλαδή, η Ηθική αξία πρέπει να δικαιολογείται στη βάση της σκοπιμότητας που εξυπηρετεί. Μεταξύ συνεπειοκρατικών θεωριών παρατηρείται διάσταση ως προς το ποιο είναι το υπέρτατο αγαθό ή τι συνθέτει το υπέρτατο αγαθό.

Ο Ωφελιμιστής εντοπίζει το υπέρτατο αγαθό στην αύξηση της ευτυχίας,¹⁴ την ικανοποίηση της επιθυμίας ή της ευημερίας ή ακόμα και της ηδονής.¹⁵ Οι υποστηρικτές της *Κρατικής Συνεπειοκρατίας* υποστηρίζουν ότι η ηθική αξία της πράξης εξετάζεται σε συνάρτηση με το πώς συνδράμει στην ευημερία του κράτους.¹⁶ Η θεωρία του *Ηθικού Εγωισμού* υποστηρίζει τη θέση ότι οι συνέπειες πράξεων στο ατομικό επίπεδο του προσώπου είναι σαφώς πιο σημαντικές και κρίσιμες ως αγαθό από οποιοδήποτε άλλο αποτέλεσμα μπορεί να επιφέρουν.¹⁷ Η θεωρία του *Ατομικού Αλτρουισμού* θέτει ως ηθικά αγαθές τις επιλογές

¹⁰ Βλ. κατωτέρω.

¹¹ Βλ. Immanuel Kant, *Groundwork of the Metaphysics of Morals* (first published 1785, M. Gregor tr and ed, CUP 1998) 10, 13, 25, 27, 31 – 42, βλ. επίσης ενδεικτικά το έργο των Alan Donagan, John Rawls, Bernard Williams, Thomas Nagel, Christine Korsgaard, Barbara Herman και Onora O'Neill.

¹² Βλ. Jeremy Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (first published 1780 and 1823, Dover Philosophical Classics 2007) 1-7.

¹³ Οι κύριοι εισηγητές της θεωρίας θεωρούνται οι Jeremy Bentham και John Stuart Mill.

¹⁴ Βλ. Jeremy Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, ό.π., 1-7.

¹⁵ Βλ. John Stuart Mill and Jeremy Bentham, *Utilitarianism and Other Essays* (Penguin Classics 2004) 272. Συχνά υπάρχει η κριτική ότι το όλο υπόβαθρο του Ωφελιμισμού δεν στηρίζεται πουθενά ενώ καταλήγει και σε ταυτολογία. Αυτή η κριτική, γνωστή και ως η *Wittgensteinian Critique*, υιοθετεί τη θέση ότι ο Ωφελιμισμός καταλήγει ταυτολογικός, δηλαδή: 'Τι είναι αυτό που οι άνθρωποι επιθυμούν; Ευτυχία. Αλλά τι είναι ευτυχία; Αυτό που άνθρωποι επιθυμούν.' Ταυτολογία είναι η επανάληψη στο πλαίσιο ενός ορισμού του οριζόμενου στη θέση του οριζοντος. Ως τέτοια δεν παρέχει καμία πληροφορία.

¹⁶ Βλ. Philip J. Ivanhoe and Bryan W. Van Norden, *Reading in Classical Chinese Philosophy* (Hackett Publishing 2005) 60, Michael Loewe and Edward L. Shaughnessy, *The Cambridge History of Ancient China* (CUP 1999) 761.

¹⁷ Βλ. Henry Sidgwick, *Methods of Ethics* (first published in 1874, CUP 2011), βλ. επίσης για θεωρία συ-

που προκαλούν το καλύτερο αποτέλεσμα προς όφελος οποιουδήποτε εκτός του προσώπου που επιλέγει.¹⁸

Αντίθετα, οι δεοντολογικές θεωρίες δεν κρίνουν την ηθική αξία της επιλογής – πράξης σε σχέση με τη συνέπεια που προκαλούν. Κάθε άλλο, ο δεοντοκράτης ισχυρίζεται ότι ορισμένες επιλογές δεν μπορούν να τυγχάνουν ηθικής αποδοχής με αναφορά στο αποτέλεσμα που επιφέρουν, ανεξάρτητα από το πόσο ηθικά θεμιτό το αποτέλεσμα μπορεί να προβάλλει.¹⁹ Ο δεοντοκράτης θεωρεί ότι η ηθική ορθότητα της πράξης κρίνεται από τη συμμόρφωσή του με τον ηθικό κανόνα και όχι με το αποτέλεσμα που θα προκύψει. Επομένως, η κρίση της ηθικής ορθότητας προηγείται της αξιολόγησης του όποιου αγαθού μπορεί να προκύψει από αυτή.²⁰ Εδώ έγκειται ακόμα μια διαφορά της παραδοσιακής Δεοντολογίας από τη Συνεπειοκρατία, ήτοι στις παραδοσιακές θεωρίες Δεοντολογίας η κρίση αφορά το υπό αναφορά πρόσωπο και τη συμμόρφωσή του στο ηθικό καθήκον, ενώ στο επίκεντρο των θεωριών Συνεπειοκρατίας δεν είναι το πρόσωπο, αλλά το αγαθό.

Η Δεοντολογία εμπίπτει εντός των θεωριών ηθικής, οι οποίες καθοδηγούν και αξιολογούν τις επιλογές ως προς το τι πρέπει (εξ ου και το δέον) να πράττεται, σε αντίθεση με τις θεωρίες ηθικής που καθοδηγούν και αξιολογούν ως προς το ποια είναι τα ηθικά θεμιτά χαρακτηριστικά του προσώπου, αντικείμενο εξέτασης των Αρεταϊκών Θεωριών ηθικής.²¹ Στην Αρεταϊκή Ηθική η έμφαση δίδεται στις αρετές και τον ηθικό χαρακτήρα και όχι στο καθήκον ή τους κανόνες συμπεριφοράς (Δεοντολογία), αλλά ούτε και στο ηθικό περιεχόμενο των συνεπειών των επιλογών του προσώπου (Συνεπειοκρατία).²² Η κατάκτηση μιας αρετής, όπως και η κατάκτηση μιας τέχνης, γίνεται με την άσκηση σε αυτή, επομένως η κατοχή της είναι θέμα βαθμού.²³ Εδώ υπεισέρχεται και η σημασία της φρόνησης, της γενικής ανθρώπινης δυνατότητας επίλυσης προβλημάτων, μέσω της σκέψης.²⁴ Αν το αντικείμενο της αναζήτησης είναι πώς ο άνθρωπος πρέπει να ζει, τότε κατά την κλασική αρεταϊκή

νεπειοκρατίας κανόνα Samuel Scheffler, *Consequentialism and its Critics* (OUP 1988), Bernard Williams, *Morality: Utilitarianism* (CUP 1993), Brad Hooker, *Ideal Code Real World* (OUP 2000) 101.

¹⁸ Βλ. Gabriel Moran, 'Christian Religion and National Interests' (The Clergy Journal, Inner Grove Heights February 2005 Vol.81, issue 4.

¹⁹ Βλ. Immanuel Kant, *Groundwork of the Metaphysics of Morals*, ό.π., 42.

²⁰ Βλ. Eugene Kelly, *The Basics of Western Philosophy* (Greenwood Press 2006) 160, Tom L. Beauchamp, *Philosophical Ethics: An introduction to Moral Philosophy* (2nd edn, McGraw Hill 1991) 171.

²¹ Βλ. Marcia Homiak, 'Moral Character', *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Edward N. Zalta ed, Summer edn, 2019) <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2019/entries/moral-character/>> ανακτήθηκε την 25/4/2021. Υπάρχει μεγάλη βιβλιογραφία για την ορθότητα της συμπερίληψης της έννοιας των αρετών στην ηθική θεωρία. Η αντίδραση στη συμπερίληψή τους εστιάζεται κυρίως στην κριτική ότι οι αρετές δεν είναι όσο κεντρικής σημασίας στην Ηθική όσο οι πράξεις και περαιτέρω είναι δύσκολο να συνδυαστούν σε μία συστηματική θεωρία, κυρίως λόγω του μεγάλου αριθμού ανεξάρτητων και ανταγωνισμών αρετών. Περαιτέρω, έχει λεχθεί ότι η Αρεταϊκή ανάλυση της Ηθικής αδυνατεί να παραδώσει ένα αυτοτελές σύστημα καθοδήγησης στους ηθικούς προβληματισμούς, ανεξάρτητο από το καθήκον, το αποτέλεσμα ή τα δικαιώματα. Εντούτοις, πολλοί είναι εκείνοι που θεωρούν την εξέταση των ηθικών αρετών ως εξίσου σημαντικό έργο όσο και η εξέταση των ηθικών αρχών.

²² Βλ. Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, βιβλίο 1 (Εκδόσεις Κάκτος) 1106α, 10-24, Αριστοτέλης, *Απαντα*, 7ος τόμος, *Ηθικά Νικομάχεια* 1 119-121.

²³ Βλ. Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, βιβλίο 2 (Εκδόσεις Κάκτος) 1103α και 1103β, Αριστοτέλης, *Απαντα*, ό.π., 119, 103-105.

²⁴ Βλ. Jay R. Wallace, 'Practical Reason', *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Edward N. Zalta ed, Spring edn, 2020) <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/practical-reason/>> ανακτήθηκε 25/4/2021.

θεωρία το υπέρτατο αγαθό σε μία ηθική ζωή είναι η ευδαιμονία.²⁵ Η ευδαιμονία αποτελεί ενέργεια της ψυχής σύμφωνη με την αρετή.²⁶ Σε τούτα τα πλαίσια, η κλασική αρεταϊκή θεωρία εντάσσεται, όπως και ο Ωφελιμισμός, στο πλαίσιο της ηθικής τελεολογίας.²⁷

Ας δούμε ένα συγκεκριμένο παράδειγμα. Ας θεωρηθεί ότι κάποιο πρόσωπο που βρίσκεται σε ανάγκη χρειάζεται βοήθεια. Ο ωφελιμιστής θα αξιολογήσει αν η παροχή βοήθειας θα μεγιστοποιήσει τη γενική ευτυχία του πληθυσμού ή αν θα μειώσει τη γενική δυστυχία στον πληθυσμό, ο υποστηρικτής της δεοντολογίας του Καντ θα αξιολογήσει αν το πρόσωπο που θα παράσχει τη βοήθεια ενεργεί σε συμμόρφωση με τον ηθικό κανόνα «ενέργησε όπως θα ήθελες να ενεργήσουν για εσένα», ενώ ο υπερασπιστής της Αρεταϊκής θεωρίας θα αξιολογήσει αν η παροχή βοήθειας θα ήταν πραγματικά ενάρετη επιλογή από μέρους του (και κατά την κλασική Αρεταϊκή θεωρία, αν συνδράμει στην ευδαιμονία).²⁸

Θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι οι αρετές δεν είναι σημείο αναφοράς πλέον μόνο της Αρεταϊκής θεωρίας. Ιδίως μετά την επαναφορά της Αρεταϊκής θεωρίας στο προσκήνιο κατά τον 20ό αιώνα, οι δύο άλλες κατηγορίες ηθικών θεωριών άντλησαν από την Αρεταϊκή θεωρία έτσι που ο ωφελιμιστής θεωρεί ότι οι αρετές είναι χαρακτηριστικά, τα οποία ενδεχομένως να οδηγούν σε επιθυμητές συνέπειες, και ο δεοντοκράτης θεωρεί τις αρετές ως χαρακτηριστικά, τα οποία κατέχει εκείνος που εκπληρώνει τα ηθικά καθήκοντά του. Εντούτοις, στην Αρεταϊκή θεωρία οι αρετές δεν καθορίζονται με αναφορά είτε ως προς τη συνέπεια είτε ως προς την εκπλήρωση καθηκόντων. Ακριβώς το αντίθετο: οι αρετές αποτελούν το θεμέλιο επί του οποίου οι οποιοδήποτε άλλοι κανονιστικοί συλλογισμοί, αναμένεται να στηριχθούν.

Οι σύγχρονοι υποστηρικτές της Αρεταϊκής θεωρίας, χωρίς κατ' ανάγκη να αρνούνται την ορθότητα των θεμελιακών αρχών του Ωφελιμισμού ή της Δεοντολογίας του Καντ, υιοθετούν τη θέση ότι οι θεωρίες αυτές παραβλέπουν τον κεντρικό ρόλο του ηθικού χαρακτήρα. Πράγματι, αυτός είναι και ο κύριος λόγος αναγέννησης της Αρεταϊκής θεωρίας. Έχοντας τις ρίζες τους στις διδαχές του Σωκράτη, του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, οι αρετές αποτέλεσαν το αντικείμενο της κλασικής ηθικής φιλοσοφίας, καταλήγοντας ακόμη και σε ανάλυση των κύριων αρετών, καθώς επίσης και κάποιων ουσιωδέστερων. Την προσέγγιση αυτή ήρθε να συμπληρώσει με το έργο του ο Θωμάς ο Ακινάτης, ο οποίος άντλησε από τη χριστιανική θεολογία περαιτέρω ποιότητες του χαρακτήρα, αναβαθμίζοντάς τις σε ηθικές αρετές. Κατά την Αναγέννηση, η Δεοντολογική Θεωρία του Καντ αναπτύχθηκε κατά τρόπο που εισηγείται έναν ηθικό χαρακτήρα ανεπηρέαστο από τις επιθυμίες και τα πάθη συγκεκριμένων κοινωνιών, ή τον συγκεκριμένο χρόνο στην ιστορία της ανθρωπότητας. Κατά παρόμοιο τρόπο, οι Ωφελιμιστές υιοθετούν μια προσέγγιση στην ηθική, που δεν εξαρτάται ούτε επηρεάζεται από τον χαρακτήρα του ανθρώπου. Ως έχει λεχθεί, αυτή η απαγκίστρωση της Ηθικής από τον χαρακτήρα είναι και ο λόγος της αναγέννησης της Αρεταϊκής Ηθικής.²⁹

Προτού προχωρήσουμε στην εξέταση της ηθικής στους τομείς της υγείας, πρέπει να

²⁵ Βλ. Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, βιβλίο 1, ό.π., 1097β, Αριστοτέλης *Άπαντα*, ό.π., 65.

²⁶ Βλ. Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, βιβλίο 1, ό.π., 1098α, Αριστοτέλης *Άπαντα*, ό.π., 71.

²⁷ Βλ. Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, βιβλίο 1, ό.π., 1094α, Αριστοτέλης, *Άπαντα*, ό.π., 43.

²⁸ Βλ. Rosalind Hursthouse and Glen Pettigrove, 'Virtue Ethics', *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Edward N. Zalta ed, Winter edn, 2018) <<https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/ethics-virtue/>> ανακτήθηκε 21/4/2021.

²⁹ Βλ. Gregory Pence, *Virtue Theory, A Companion to Ethics* (Peter Singer ed, Blackwell Publishing 1993) 253, Gertrud Anascombe, 'Modern Moral Philosophy', ό.π., Alasdair MacIntyre, *After Virtue* (Ind University of Notre Dame Press 1981).

γίνει αντιληπτό ότι ακόμα και αν επιλέξουμε μία θεωρία ηθικής για σκοπούς συζήτησης, αυτή, ενδεχομένως, να συγκαταλέγει αριθμό εκφραστών με τυπικές, κατά το πλείστον, διαφοροποιήσεις αναμεταξύ τους και σίγουρα η κάθε θεωρία ηθικής δεν αναπτύχθηκε σε κενό χρόνου και χώρου. Πλείστες θεωρίες ηθικής χρειάστηκαν αιώνες για να αναπτυχθούν· άλλων οι εκφραστές σαφώς επηρεάστηκαν από την εποχή την οποία βίωσαν και οι θεωρίες τους είναι εμποτισμένες από τα παράγωγα του βιώματός τους. Τούτο πρέπει πάντα να απασχολεί, ιδίως όμως κατά την κατανόηση τού τρόπου με τον οποίο η κάθε θεωρία συγκλίνει ή αποκλίνει από τις υπόλοιπες. Η ιδιαιτερότητα του χρόνου εντοπίζεται έντονα, στην αντιπαράβολή μεταξύ δυο άλλων θεωριών ηθικής, αυτών της Ηθικής Θεωρίας των Δικαιωμάτων, όπως αυτή αναπτύχθηκε στους κόλπους του *Φιλελεύθερου Ατομικισμού*³⁰, και της *θεωρίας του Κοινοτισμού*,³¹ ως σύγχρονης αντίδρασης στις φιλελεύθερες θεωρίες ηθικής. Πράγματι, είναι ενδεχομένως αμέτρητες οι θεωρίες περί ηθικής που έχουν αναπτυχθεί και επομένως, η όποια επιλογή θεωριών δεν αποτελεί αντιπροσωπευτικό παράδειγμα καμίας θεωρίας που δεν αναλύεται ξεχωριστά.

IV. Ηθική κατάσταση

Η έννοια της Ηθικής Κατάστασης αφορά ζητήματα που άπτονται του κύριου ερωτήματος ποιοι αναμένεται να έχουν αξίωση για ηθική αντιμετώπιση. Μπορεί, δηλαδή, ηθικά καθήκοντα να οφείλονται σε ωάρια; Ανθρώπινα έμβρυα; Νεογνά; Ανεγκέφαλα βρέφη; Σε πνευματικά ανάκανο; Σε αυτούς που αδυνατούν να διαχωρίσουν το ορθό από το λάθος; Στον παράφρονα; Σε πρόσωπα που υπέστησαν μόνιμα απώλεια μνήμης; Στους εγκεφαλικά νεκρούς; Στο πτώμα; Στα ζώα; Στα ζώα που γεννήθηκαν σε αιχμαλωσία; Στα χιμαιρικά ζώα που δημιουργήθηκαν από έρευνα; Η απλή, απαίδευτη, αρνητική ή καταφατική απάντηση στα πιο πάνω ερωτήματα δεν ικανοποιεί την ερώτηση, δεδομένου ότι πρέπει να εντοπιστεί και η ειδοποιός διαφορά μεταξύ της δέουσας ηθικής προστασίας και της όποιας μειωμένης προστασίας, αν τέτοια μπορεί να λεχθεί ότι υπάρχει. Το ερώτημα βέβαια διευρύνεται ώστε να αναζητάται απάντηση και για τον βαθμό μιας τέτοιας προστασίας. Η συζήτηση περιστρέφεται γύρω από το πότε κάποιος ή κάτι δικαιούται την προστασία που παρέχεται από τους ηθικούς κανόνες, τις αρχές, τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα. Πότε κάποιος ή κάτι περιέρχεται σε Ηθική Κατάσταση έτσι που να μπορεί να αδικηθεί ηθικά; Κάποιος περιέρχεται σε Ηθική Κατάσταση όταν ενδιαφέρει Ηθικά.

Η προσέγγιση εδώ είναι ότι η Ηθική Κατάσταση καθορίζεται νοουμένου ότι, για την υπό εξέταση περίπτωση δικαιούχου/ων Ηθικής Κατάστασης, μπορούν να εφαρμοστούν ηθικοί κανόνες και αρχές, σε σχέση με συγκεκριμένες ιδιότητές του/τους. Σε αυτό το πλαίσιο, έχει προταθεί αριθμός διαφορετικών ιδιοτήτων που μπορούν να ξεχωρίσουν τον δικαιούχο ηθικής κατάστασης, όπως η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, οι αισθήσεις και αντιδράσεις (sentience), η λογική, η ιδιότητα της αμφίδρομης σχέσης κ.ά.³² Στο πλαίσιο αυτής

³⁰ Βλ. Ronald Dworkin, *Taking Rights Seriously* (Duckworth 1977) xi, ο ίδιος, *Law's Empire*, (Hart Publishing 1998), ο ίδιος, 'Liberalism' in St. Hampshire (ed), *Public and Private Morality* (Cambridge University Press 1978) Part IV, note 18, Robert Nozick, *Anarchy, State and Utopia* (Blackwell 1974) 149-82.

³¹ Βλ. Θεοδόσιος Πελεγρίνης, *Λεξικό της Φιλοσοφίας*, ό.π., 331, Tom L. Beauchamp and James F. Childress, *Principles of Biomedical Ethics* (6th edn, OUP 2009) 357.

³² Βλ. γενικά Immanuel Kant, *Groundwork of the Metaphysics of Morals*, ό.π., 428, 434 και 436, Warren Quinn, 'Abortion: Identity and Loss' (1984) 13: 24-54 *Philosophy and Public Affairs* 49-52, Jeff McMahan, *The Ethics of Killing: Problems at the Margins of Life* (OUP 2002) 45 και 242, Michael Tooley, 'Abortion and Infanticide' (1972) 2: 37-65 *Philosophy and Public Affairs* 44, Agnieszka Jaworska, 'Caring and Full Moral Standing' (2007) 117 *Ethics* 460-497, Joel Feinberg, 'Abortion' in Tom Reagan (ed) *Matters of Life and Death*

της συζήτησης διαφαίνεται ότι καμία προσέγγιση από μόνη της δεν είναι επαρκής για να καθοδηγήσει ως προς τις απαραίτητες ιδιότητες, που είναι καθοριστικές για την υπόδειξη της Ηθικής Κατάστασης. Έχει δε λεχθεί, ότι η συλλογική αντιμετώπιση όλων των θεωριών είναι, υπό τις περιστάσεις, η καλύτερη λύση στο να δοθεί, έστω, ένα γενικό και ακατάστατο πλαίσιο εντός του οποίου να είναι διαχειρίσιμα τα προβλήματα της Ηθικής Κατάστασης.³³ Κάποιες εκ των προσεγγίσεων εξηγούν γιατί η μία ή η άλλη ιδιότητα είναι από μόνη της αρκετή για να καθοριστεί η Ηθική Κατάσταση, αλλά καμία δεν εξηγεί γιατί η ιδιότητα που υποστηρίζει είναι και η αναγκαία, σε αντίθεση με άλλες ιδιότητες, προκειμένου να καθοριστεί η Ηθική Κατάσταση.

Αναφορικά με τούτο το πρόβλημα, έχει λεχθεί από τους Beauchamp και Childress, ότι μπορούμε να λάβουμε το βέλτιστο μέρος από κάθε προσέγγιση και να συνθέσουμε ένα πολυκριτηριακό, συνεκτικό πλαίσιο αναφοράς ιδιοτήτων που καθορίζουν την Ηθική Κατάσταση.³⁴ Η πρότασή τους είναι η αποδοχή των ιδιοτήτων της Ανθρώπινης Αξιοπρέπειας, των Γνωστικών και Ψυχολογικών ιδιοτήτων, της ιδιότητας του Προσώπου Ηθικής και της ιδιότητας της Αίσθησης του πόνου και της χαράς ως αποδεκτών γενικά κριτηρίων της Ηθικής Κατάστασης, και η αποδοχή της ιδιότητας των Σχέσεων ως προσδίδουσας μια άλλη διάσταση, εκ της οποίας η Ηθική Κατάσταση μπορεί να εξεταστεί. Παρά την εν λόγω πρότασή τους, είναι παραδεκτό, ότι πολλές φορές θα υπάρξουν συγκρούσεις κατά την αξιολόγηση πραγματικών καταστάσεων μέσω των διαφόρων ιδιοτήτων.

V. Βιοηθική και θεωρίες ηθικής

Ο όρος *Βιοηθική* εισήχθη το 1927 από τον Fritz Jahr, ο οποίος προέβλεπε πλείστα από τα ζητήματα και τις συζητήσεις που είναι τώρα επίκαιρα στη βιολογική έρευνα με αντικείμενο τα ζώα, σε ένα άρθρο του όπου εισηγήθηκε μια «Βιοηθική Προσταγή», διαπλατώνοντας την κατηγορική προσταγή του Kant σε κάθε μορφή ζωής.³⁵ Περί το 1970 ένας Αμερικανός βιοχημικός, ο Van Rensselaer Potter, επίσης χρησιμοποίησε τον όρο με μία ευρύτερη έννοια, περιλαμβάνοντας σε αυτόν την υποστήριξη προς τη βίοςφαιρα, δημιουργώντας μία παγκόσμια ηθική, έναν τομέα που αντιπροσωπεύει έναν σύνδεσμο μεταξύ βιολογίας, οικολογίας, ιατρικής και ανθρώπινων αξιών με σκοπό την επιβίωση τόσο των ανθρώπινων όντων όσο και άλλων ζώων.³⁶

(Temple University Press 1980) 183–217, 197, Thomas M. Scanlon, *What We Owe to Each Other* (Harvard University Press 1998) 185, Robert Nozick, 'Do Animals Have Rights?' in Robert Nozick (ed), *Socratic Puzzles* (Harvard University Press 1998) 303–310, Bonnie Steinbock, *Life Before Birth: The Moral and Legal Status of Embryos and Fetuses* (OUP 1992) 69–70, Eva F. Kittay, 'At the Margins of Moral Personhood' (2005) 116 *Ethics* 100–31, Allen Wood, 'Kant on Duties Regarding Nonrational Nature' (1998) 72: 189–210 *Proceedings of the Aristotelian Society Suppl* 197, Donald Regan, 'The Value of Rational Nature' (2002) 112 *Ethics* 267–291, Onora O'Neill, 'Kant on Duties Regarding Nonrational Nature' (1998) 72 *Proceedings of the Aristotelian Society Suppl* 211–228.

³³ Βλ. Agnieszka Jaworska and Julie Tannenbaum, 'The Grounds of Moral Status', *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Edward N. Zalta ed, Spring edn, 2021) <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2021/entries/grounds-moral-status/>> ανακτήθηκε την 25/4/2021.

³⁴ Βλ. Tom. L. Beauchamp and James F. Childress, *Principles of Biomedical Ethics*, ό.π., 66, 78, 82.

³⁵ Βλ. Fritz Jahr, 'Bio – Ethics: A Review of the Ethical Relationships of Human to Animals and Plants' [1927] *Kosmos Magazine*, Jose R. Goldim, 'Revisiting the Beginning of Bioethics: the Contribution of Fritz Jahr (1927)' (2009) 52(3) *Perspect Biol Med* 377–80, Hans-Martin Sass, 'Fritz Jahr's 1927 Concept of Bioethics' (2007) 17(4) *Kennedy Inst Ethics J* 279–295.

³⁶ Βλ. Van R. Potter, *Bioethics: Bridge to the Future* (Prentice-Hall 1971), ο ίδιος *Global Bioethics: Building on the Leopold Legacy* (Michigan State University Press 1988), Peter J. Whitehouse, 'The Rebirth of Bio-

Η ιατρική ή βιοϊατρική ηθική περιλαμβάνει τη μελέτη των ηθικών αξιών και αποφάσεων ως αυτές εφαρμόζονται στην Ιατρική. Ως ακαδημαϊκός τομέας, η ιατρική ηθική περιλαμβάνει την εφαρμογή πρακτικών σε κλινικές εγκαταστάσεις, όπως επίσης τη μελέτη της ιστορίας του όρου, της φιλοσοφίας, της θεολογίας και της κοινωνιολογίας. Η ιατρική ηθική τείνει να γίνει καλύτερα καταληπτή ως εφαρμοσμένα επαγγελματικά ήθη, ενώ η βιοηθική παρουσιάζει μια πιο ευρεία θεματολογία που άπτεται της φιλοσοφίας της επιστήμης και των θεμάτων βιοτεχνολογίας. Τα δύο βέβαια αλληλεπικαλύπτονται σε μεγάλο βαθμό. Σήμερα, είναι αποδεκτό, ότι ο όρος της βιοηθικής έρχεται να συμπεριλάβει τη μελέτη των ηθικών, δεοντολογικών, κοινωνικών, ανθρωπιστικών και νομικών προβλημάτων που απορρέουν από τη χρήση της σύγχρονης βιοτεχνολογίας, της βιολογίας, της ιατρικής, της γενετικής και της φαρμακευτικής, αλλά κυρίως προκαλούνται από την ανθρώπινη παρέμβαση στη βιολογική διαδικασία και στον ανθρώπινο γονότυπο, με βάση την αρχή της συνετής αποφυγής και της προαγωγής της υγείας.³⁷

Ο τομέας της *Εφαρμοσμένης ή Πρακτικής Ηθικής (Applied Ethics)*, ο οποίος συχνά ταξινομείται ως παρακλάδι της Κανονιστικής Ηθικής Φιλοσοφίας, επιχειρεί την εξέταση και αξιολόγηση των προβλημάτων ηθικού περιεχομένου της πραγματικής ζωής και της καθημερινότητας με αναφορά στα αξιώματα και τα στοιχεία που εισηγούνται οι Ηθικές Θεωρίες, ως εξηγήθηκαν ανωτέρω. Υπό αυτή την έννοια, η *Εφαρμοσμένη Ηθική* εστιάζει στα προβλήματα που συνθέτουν μεταξύ άλλων τους κλάδους της βιοηθικής, της μηχανικής ηθικής, της γεωηθικής, της ηθικής της δημόσιας υπηρεσίας και της επιχειρηματικής ηθικής. Το ενδιαφέρον για τη Βιοηθική εντατικοποιήθηκε στη σύγχρονη εποχή με απαρχή τη δεκαετία του '70 ακριβώς λόγω της δραστηκής προόδου και των εξελίξεων της επιστήμης σε θέματα βιολογίας, γενετικής, ιατρικής, βιοτεχνολογίας, αλλά και λόγω της προσπάθειας του Δικαίου και της Πολιτικής να ρυθμίσουν τις εν λόγω εξελίξεις. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ο κλάδος της Βιοηθικής άπτεται των προβλημάτων ηθικού περιεχομένου όπως π.χ. η ηθική διάσταση των αμβλώσεων, η ευθανασία, η κλωνοποίηση, η θεραπεία με γενετικό υλικό, η παρένθετη μητρότητα, η ηθική αντιμετώπιση των προβλημάτων υγείας και των ασθενών, των συγγενών τους, των μη προνομιούχων ή των μειονεκτούντων, αλλά και η ηθική αντιμετώπιση των ζώων, των τροφίμων, των ερευνητικών προγραμμάτων, όπου εμπλέκεται η υγεία των υποκειμένων, αλλά και των πειραματικών προγραμμάτων.

Ως ήταν αναμενόμενο, οι ακόλουθοι των παραδοσιακών Θεωριών Ηθικής επιχείρησαν και επιχειρούν να συμπληρώσουν τη Βιοηθική μέσω των αξιωμάτων της εκάστοτε προβαλλόμενης ως αρμόζουσας Ηθικής Θεωρίας, χωρίς όμως, όπως έχει παρατηρηθεί, να μπορούν να υπερκαλύψουν τις αναφύομενες ανάγκες και τα ζητήματα που προέκυψαν στον κλάδο αυτό. Στο σημείο αυτό, πρέπει να γίνει κατανοητό ότι τα ζητήματα της Βιοηθικής αφορούν ένα μεγάλο φάσμα ενδιαφερομένων, κάποιοι εκ των οποίων μπορεί να μην έχουν την πολυτέλεια επίκλησης θεωρήσεων φιλοσοφικής μορφής περί της ηθικής, σε αντίθεση με άλλους ενδιαφερόμενους.³⁸ Στο πιο άμεσο επίπεδο ενδιαφέροντος εμπίπτουν τα πρόσωπα που εμπλέκονται στην κλινική βιοηθική, δηλαδή οι επαγγελματίες υγείας, οι

ethics: Extending the Original Formulations of Van Rensselaer Potter' (2003) 3(4): Am. J. Bioeth W26-W31.

³⁷ Βλ. Ο περί Βιοηθικής (Ίδρυση και λειτουργία Εθνικής Επιτροπής) Νόμος Ν. 150(Ι)/2001 ως έχει τροποποιηθεί.

³⁸ Βλ. John Arras, 'The Owl and the Caduceus: Does Bioethics Need Philosophy?' in Franklin G. Miller, John c. Fletcher and James M. Humber (eds) *The Nature and Prospects of Bioethics: Interdisciplinary Perspectives* (Humana Press 2003) 3-5, ο ίδιος, 'Theory and Bioethics', *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Edward N. Zalta ed, Winter edn, 2016) <<https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/theory-bioethics/>> ανακτήθηκε 20/4/2020.

ασθενείς, οι συγγενείς ασθενών, οι κλινικοί ψυχολόγοι και δικηγόροι, οι οποίοι καλούνται να δώσουν απαντήσεις ή να επιλέξουν σε πραγματικό χρόνο —και πολλές φορές υπό την πίεση του χρόνου— για θέματα που είναι οτιδήποτε εκτός από θεωρητικά και επομένως, δεν έχουν την δυνατότητα να σκεφτούν νηφάλια και ενδεχομένως οδηγούνται στη μη λήψη απόφασης ή στην μη επιλογή λόγω αβεβαιότητας. Προφανώς, για αυτή την ομάδα ενδιαφέροντος υπάρχει η απαίτηση για πρακτικές αρχές που να μπορούν να τυγχάνουν άμεσης χρήσης και να μπορούν να επιλύουν αλληλοσυγκρουόμενα ζητήματα ηθικής στον κλινικό τομέα.

Σε δεύτερο επίπεδο, η Βιοηθική αφορά τα πρόσωπα που λαμβάνουν αποφάσεις πολιτικής και αποφάσεις διαχείρισης πόρων στον τομέα υγείας, είτε στο πλαίσιο παροχής φροντίδας ενός νοσηλευτηρίου είτε στο πλαίσιο σχεδιασμού του συστήματος υγείας ενός κράτους. Σε αυτό το επίπεδο, το επίκεντρο του ενδιαφέροντος, σε αντίθεση με τους εμπλεκόμενους στην κλινική βιοηθική, δεν είναι η άμεση ανάγκη, αλλά οι αποφάσεις που θα επηρεάσουν στο μεσοπρόθεσμο μέλλον, τόσο τους ασθενείς και τους λοιπούς ενδιαφερόμενους της κλινικής βιοηθικής όσο και τη βιωσιμότητα του νοσηλευτηρίου ή του ίδιου του συστήματος υγείας. Από τη μια, οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων πολιτικής προβληματίζονται με ένα γενικότερο φάσμα Βιοηθικών ζητημάτων, από την άλλη όμως και αυτοί, όπως και οι εμπλεκόμενοι στην κλινική βιοηθική, ενδιαφέρονται για πρακτικά εφαρμόσιμες και εφικτές λύσεις.

Σε ένα τρίτο επίπεδο, η βιοηθική αφορά σίγουρα και σε ένα θεωρητικό επίπεδο, κάτι που δεν υπόκειται σε πρακτικούς ή χρονικούς περιορισμούς, όπως τα δύο προηγούμενα επίπεδα. Ο θεωρητικός μπορεί να αναλύσει, να συζητήσει, να διαλογιστεί, να εντοπίσει αντιφάσεις, καθώς επίσης και να εισηγηθεί θέσεις οι οποίες δεν έχουν άμεσο αντίκτυπο σε οποιονδήποτε ασθενή ή στη ζωή κάποιου. Ο περιορισμός του χρόνου είναι ανύπαρκτος. Η οριοθέτηση της πρακτικής εφαρμογής μπορεί να παραμένει αφηρημένη, ενώ το πρόβλημα αλληλοσυγκρουόμενων καθηκόντων μπορεί να επιλυθεί στο θεωρητικό επίπεδο, χωρίς να πρέπει κάποιος να βιώσει τον αντίκτυπο που προκύπτει από την πραγματική εφαρμογή.

Παρατηρείται ότι η σε θεωρητικό επίπεδο συζήτηση ζητημάτων, όπως π.χ. η ευθανασία και η κλωνοποίηση, οδηγεί στην επίκληση των αρχών της μιας ή της άλλης ηθικής θεωρίας προς ηθική αιτιολόγηση των επιλογών μας και ενδεχομένως, καταλήγει και σε θεμιτά αποτελέσματα. Πέραν όμως θεμάτων που επιδέχονται ερμηνείας, ως προς τον ορισμό της ζωής ή του θανάτου, όπως η ηθική ορθότητα της ευθανασίας, ή της παρένθετης μητρότητας, ως εξηγήθηκε, η Βιοηθική ασχολείται αφενός με την πραγματική ζωή κατά την οποία κάποιος θα πρέπει να αφαιρέσει την αναπνευστική βοήθεια από τον ετοιμοθάνατο, ή θα επιλέξει να επιτρέψει τον γονιδιακό εμπλουτισμό κατά τη διαδικασία υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Αυτά τα πιο άμεσα και τρέχοντα ζητήματα επιτακτικά απαιτούν αντιμετώπιση και ο ενδεδειγμένος τρόπος αντιμετώπισης δεν μπορεί κάθε φορά να αποτελεί θέμα φιλοσοφικής αντιπαράθεσης.

Τούτου λεχθέντος όμως, στην πραγματική ζωή προκύπτουν καθημερινά ζητήματα στα οποία ακόμα και αυτή η υπάρχουσα φιλοσοφική συζήτηση είναι εξαιρετικά περιορισμένη για να μπορεί να προσφέρει καθοδήγηση, όπως π.χ. στην περίπτωση πανδημίας μολυσματικού νοσήματος προκύπτει επιτακτικά το ερώτημα της ηθικής αντιμετώπισης των ευάλωτων ομάδων. Ποια η ηθική αξιολόγηση ενδεχόμενης απόφασης εγκλεισμού αποκλειστικά των ευάλωτων ομάδων; Στην περίπτωση απρόσμενων προσφυγικών κυμάτων πώς αξιολογείται ηθικά η επιβολή περιορισμένης πρόσβασης σε νοσηλευτήρια φροντίδας

υγείας τέτοιων προσφύγων ή εκτοπισμένων; Πώς διαφοροποιείται η αξιολόγηση όταν το σύστημα υγείας αδυνατεί να καλύψει και τους ημεδαπούς και τους μετανάστες ταυτόχρονα; Με ποιο τρόπο παραχωρούνται οι πόροι του συστήματος υγείας στο ευρύ κοινό υπό περιστάσεις εκτάκτου ανάγκης;

Ως γενικό σχόλιο εδώ, θα πρέπει να τονιστεί, ότι η διατύπωση και η ανάπτυξη των Θεωριών Ηθικής ως εξηγήθηκαν ανωτέρω δεν έλαβε χώρα με κριτήριο τα ζητήματα που ανακύπτουν μόνο στους τομείς της Υγείας, ή τουλάχιστο ο σκοπός της διατύπωσης Θεωριών Ηθικής δεν ήταν η αντιμετώπιση των ηθικών ζητημάτων, που προκύπτουν στους τομείς της υγείας και βιοηθικής μόνον. Ακριβώς το αντίθετο. Οι Θεωρίες Ηθικής χαρακτηρίζονται από τη βλέψη και την προσπάθειά τους να εμπερικλείσουν το χαρακτηριστικό της δυνατότητας γενικευμένης εφαρμογής σε οποιοδήποτε ζήτημα ηθικής. Τούτο είναι και αναμενόμενο, γιατί η αξία της όποιας τέτοιας θεωρίας ηθικής θα ατονούσε στην περίπτωση που η δυνατότητα εφαρμογής της αφορούσε μόνο ορισμένες εκφάνσεις της ζωής, αλλά όχι το σύνολό της. Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι ο Ωφελμιστής εισηγείται ότι τα βιοηθικά ζητήματα μπορούν να αντιμετωπιστούν ολιστικά μέσω της Ωφελμιστικής θεωρίας, αλλά ταυτόχρονα παρατηρούμε, ότι το ίδιο ισχυρίζεται και ο Δεοντοκράτης και ο Αρεταϊστής και ο Φιλελεύθερος Ατομικιστής.³⁹

Επομένως, ίσως το κύριο εμπόδιο στην εφαρμογή των παραδοσιακών Θεωριών Ηθικής στο ηθικό πεδίο του τομέα της υγείας είναι η πλήρης απουσία συναίνεσης, ως προς το ποια θεωρία θα έπρεπε να υπερισχύσει, ποια θα έπρεπε να εφαρμοστεί και ποια όχι. Η απάντηση στον ασθενή «επιστρέφουμε μόλις επιλύσουμε τις θεμελιώδεις διαφωνίες μεταξύ των συνεπειοκρατών και των δεοντολόγων» προφανώς θα συνοδευόταν από μεγάλο χρόνο αναμονής.⁴⁰ Έτσι, εκείνο που κατά γενική παραδοχή είναι φιλοσοφικά θεμιτό, δηλαδή η αντιπαράθεση των προσεγγίσεων των διαφόρων ηθικών θεωριών προς αξιολόγηση των θεωρητικών βιοηθικών ζητημάτων, αποδεικνύεται ιδιαίτερος προβληματικό στο επίπεδο της κλινικής βιοηθικής και της βιοηθικής που αφορά τη λήψη αποφάσεων πολιτικής.⁴¹ Πράγματι έχει εκφραστεί η θέση ότι σε τούτα τα επίπεδα απαιτούνται απλοποιημένα ηθικά αξιώματα τα οποία να επιτρέπουν να λαμβάνονται γρήγορες αποφάσεις και εφικτές. Εκεί όπου οι απλοποιημένες αρχές δεν μπορούν να δώσουν διέξοδο τότε είναι θεμιτό να ανατρέξουμε στα βοηθήματα των ηθικών θεωριών, νοουμένου ότι υπάρχει ο χρόνος να το πράξουμε.⁴²

Μέσα από το πιο πάνω πλαίσιο επιχειρηματολογίας έχει εκφραστεί η θέση ότι η βιοηθική στον δημόσιο τομέα μπορεί και πρέπει να ασχοληθεί με τα ζητήματά της με ηθική περίσκεψη, απαγκιστρωμένη από οποιαδήποτε παραδοσιακή θεωρία ηθικής.⁴³ Οι αντιθε-

³⁹ Βλ. Joseph. Fletcher, *The Ethics of Genetic Control: Ending Reproductive Roulette* (Doubleday and Company 1974), Peter Singer, *Practical Ethics* (2nd edn, CUP 1999), Alan Donagan, 'Informed Consent in Therapy and Experimentation' (1977) 2 *J Med Philos* 307–329, Tristan H Jr Engelhardt, *The Foundations of Bioethics* (first published 1986, OUP 1996), Robert. Nozick, *Anarchy, State and Utopia*, ό.π.

⁴⁰ Βλ. John Arras, 'Theory and Bioethics', ό.π., accessed 20/4/20.

⁴¹ James Rachels, 'Ethical Theory and Bioethics' in Helga Kuhse and Peter Singer (eds), *A Companion to Bioethics* (Blackwell, 1998)15–23, Stephen L. Darwall, 'Theories of Ethics' in Raymond G. Frey and Christopher H. Wellman (eds), *A Companion to Applied Ethics* (Blackwell 2003) 17–37.

⁴² Βλ. Henry Sidgwick, *Methods of Ethics* (first published in 1874, CUP 2011), Ronald Dworkin, 'In Praise of Theory' (1997) 29 *Arizona State Law Journal* 353–76, Martha C. Nussbaum, 'Why Practice Needs Ethical Theory' in Margaret Little and Brad Hooker (eds), *Moral Particularism* (OUP 2000) 227–255.

⁴³ Βλ. Robert. K. Fullinwider, 'Against Theory, or: Applied Philosophy—A Cautionary Tale' (1989) 20 (3–4) *Metaphilosophy* 222–234, Will Kymlicka, 'Moral Philosophy and Public Policy' in Wayne L. Sumner and Joseph Boyle (eds), *Philosophical Perspectives on Bioethics* (University of Toronto Press 1996) 244–270.

ωριστές (αν μπορεί να χαρακτηριστούν ως τέτοιοι) προβάλλουν ότι κατά την ηθική αξιολόγηση στη βιοηθική, στο επίκεντρο πρέπει να βρίσκονται οι πραγματικές περιστάσεις της κάθε περίπτωσης, η εμπειρία και οι γνώσεις των εμπλεκομένων και το *οιονεί κοινοδικαίου προηγούμενο* περιπτώσεων, όχι οι ανταγωνιζόμενες θεωρίες ηθικής και οι επιμέρους αρχές των οποίων κάθε θεωρία υπεραμύνεται.⁴⁴ Η επίλυση των οποιωνδήποτε ζητημάτων ηθικής που μπορεί να ανακύπτουν θα πρέπει να στηρίζεται στην ηθική της κοινής λογικής και τις πραγματικές κοινωνικές πρακτικές, τους θετούς νόμους και οι θεσμοί πρέπει να αποτελούν τη βάση της εφαρμοσμένης ηθικής και κοινωνικής κριτικής.⁴⁵ Υπό αυτή την προϋπόθεση, η Βιοηθική, ενώ μπορεί να αποτελεί μορφή εφαρμοσμένης ηθικής, εντούτοις θα πρέπει να απεμπλακεί από τις Κανονιστικές Θεωρίες Ηθικής.

Δυστυχώς όμως για την πιο πάνω θέση των Αντιθεωριστών, ακόμα και η περίπτωση κρίσεων κατ' αναλογία προηγούμενων περιπτώσεων εξυπακούεται τη χρήση και κατ' επέκταση την ιεράρχηση κάποιων αρχών και αξιωμάτων, την αίσθηση του τι είναι ηθικά σχετικό ή έστω κάποιου είδους ηθική οπτική προς λήψη απόφασης, συλλογισμοί που οδηγούν αναπόφευκτα στην αναγκαιότητα υιοθέτησης ενός κάποιου πλαισίου αρχών και αξιωμάτων ηθικής. Πώς αξιολογείται η ηθική διαφοροποίηση ενός προηγούμενου από ένα άλλο; Υποβάλλεται ότι η σκληρή γραμμή που υιοθετείται από τους Αντιθεωριστές, βασίζεται σε δικαϊκού περιεχομένου μοντέλο, ήτοι εκείνο του κοινοδικαϊκού προηγούμενου, το οποίο στο Δίκαιο συνοδεύεται από τη θετικότητα, την εξουσία και την αυθεντικότητα, έννοιες αδόκιμες ως προς την αξιολόγηση προβλημάτων ηθικού περιεχομένου.

Κάπου εδώ γεννάται και η αναγκαιότητα μιας μέσης λύσης. Οι περισσότεροι των εμπλεκόμενων στη βιοηθική, περιλαμβανομένων των θεωρητικών, των εμπλεκόμενων στην κλινική βιοηθική, αλλά και των επιφορτισμένων με τη λήψη αποφάσεων πολιτικής και διαχείρισης, αποδέχονται τη σχετικότητα και αναγκαιότητα μιας μέσης λύσης, έστω και ως ενός συνόλου αρχών που ενώ δεν αποτελούν προέκταση αποκλειστικά κάποιας παραδοσιακής θεωρίας, εντούτοις παρέχουν κάποιο θεωρητικό υπόβαθρο για την υιοθέτησή τους, επιτρέποντας ταυτόχρονα την άντληση στοιχείων από αριθμό παραδοσιακών θεωριών ηθικής. Στο πλαίσιο αυτό αναπτύχθηκε αριθμός μοντέλων τέτοιων εφαρμοσμένων βιοηθικών αρχών.⁴⁶ Με την πάροδο του χρόνου τα μοντέλα αυτά συνέκλιναν εν πολλοίς

⁴⁴ Βλ. John Arras, 'Common Law Morality' (1990) 20 (4) Hastings Center Report 35-37, Johnathan Dancy, *Ethics without Principles* (OUP 2006), ο ίδιος 'Moral Particularism', *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Edward N. Zalta ed, Spring edn, 2009) <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2009/entries/moral-particularism/>> ανακτήθηκε την 20/4/2020.

⁴⁵ Βλ. Stephen Toulmin, 'How Medicine Saved the Life of Ethics' (1982) 25 (4) Perspectives in Biology and Medicine 736-750, Albert R. Jonsen and Stephen Toulmin, *The Abuse of Casuistry* (University of California Press 1998), Albert R. Jonsen, 'Casuistry: An Alternative or Complement to Principles?' (1995) 5 Kennedy Inst Ethics J 237-51, Robert K. Fullinwider, 'Against Theory, or: Applied Philosophy—A Cautionary Tale', ό.π., 222-234.

⁴⁶ Βλ. Baruch Brody, *Life and Death Decision-Making* (OUP 1988), ο ίδιος, *Stories of Sickness* (OUP 2002), Albert R. Jonsen, 'Casuistry: An Alternative or Complement to Principles?', ό.π., 237-51, Kathryn M. Hunter, *Doctors' Stories: The Narrative Structure of Knowledge in Medicine* (Princeton University Press 1991), Rita Charon, *Narrative Medicine: Honoring the Stories of Illness* (OUP 2006), James F. Drane, *Becoming a Good Doctor: The Place of Virtue and Character in Medical Ethics* (2nd edn, Sheed & Ward 1995), Edmund Pellegrino, *The Virtues in Medical Practice* (OUP 1993), Franklin Miller, Joseph Fins and Matthew Bacchetta, 'Clinical Pragmatism: John Dewey and Clinical Ethics' (1996) 13 (1) J Contemp Health Law Policy 27-51, Margaret Little, 'Why a Feminist Approach to Bioethics?' (1996) 6 (1) Kennedy Inst Ethics J 1-18, Susan Sherwin, 'Whither Bioethics? How Feminism Can Help Reorient Bioethics' (2008)1 (1) IJFAB 8-27.

στη δημιουργία αυτού που σήμερα ονομάζουμε *Κοινή Ηθική*⁴⁷ και *Κοινή Ηθική* στο πλαίσιο του *Πρινσιπλισμού*,⁴⁸ μοντέλα τα οποία θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

Προτού όμως ασχοληθούμε με την *Κοινή Ηθική* στο πλαίσιο του *Πρινσιπλισμού* ως γίνεται κατανοητός μετά τη δεκαετία του 1970, πρέπει να γίνει κατανοητό ότι η προσπάθεια υιοθέτησης ενός μοντέλου αρχών με βάση το οποίο να μπορούν να καθοδηγούνται οι αξιολογήσεις ηθικών ζητημάτων στην υγεία και εν τέλει να διέπει τις επιλογές και τις αποφάσεις των εμπλεκόμενων, δεν είναι φαινόμενο που παρατηρείται μόνο στη σύγχρονη Βιοηθική. Κάτι αντίστοιχο υιοθετείτο από την αρχαιότητα μέσω της Ιπποκρατικής παράδοσης, η οποία παραμένει σχετική μέχρι και σήμερα. Εκείνο που ξεχωρίζει είναι ότι ούτε η Ιπποκρατική παράδοση φαίνεται να στηριζόταν σε ένα αρεταϊκό μοντέλο ή άλλη ηθική θεωρία, αλλά απλά προέβλεπε ένα μοντέλο αρχών, όπως είναι και η σύγχρονη τάση της μέσης λύσης μεταξύ θεωριών ηθικής και Αντιθεωριστών. Όπως κάθε τομέας της ηθικής, έτσι και ο τομέας της ηθικής στη φροντίδα υγείας εξελίχθηκε σε αντίδραση κοινωνικών αλλαγών. Τούτη η εξέλιξη εντοπίζεται ως μία διαδρομή η οποία διέρχεται από την *Ιπποκρατική Ηθική*, τις αρχές που εκφράστηκαν στο πλαίσιο του *Πρινσιπλισμού* μέχρι και το *Αντιπρινσιπλιστικό κίνημα*.⁴⁹

VI. Ιπποκρατική παράδοση

Η Ιπποκρατική παράδοση αναδύθηκε από σχετικά ομοιογενείς κοινωνίες, όπου οι πεποιθήσεις ήταν παρόμοιες και η πλειονότητα των κοινωνικών εταίρων μοιράζονταν κοινές αξίες. Η παράδοση έδινε έμφαση στις έννοιες του καθήκοντος, της αρετής και της ορθής συμπεριφοράς. Πιστεύεται πως ο όρκος του Ιπποκράτη γράφτηκε από τον Ιπποκράτη ή από έναν από τους μαθητές του τον 4ο αιώνα π.Χ., και συνεπώς, περιλαμβάνεται στην *Ιπποκρατική Συλλογή* όπου συναντούμε και άλλα κείμενα που επικαλούνται τις ίδιες ή και παραλλαγμένες ηθικές αρχές. Ακολουθεί η πιο διαδεδομένη εκδοχή του όρκου και η ελεύθερη μεταφορά της στη νέα ελληνική:

Ὅμνυμι Ἀπόλλωνα ἰητρὸν, καὶ Ἄσκληπιὸν, καὶ Ὑγίαν, καὶ Πανάκειαν, καὶ θεοὺς πάντας τε καὶ πάσας, ἴστορας ποιεύμενος, ἐπιτελέα ποιήσῃν κατὰ δύναμιν καὶ κρίσιν ἐμὴν ὄρκον τόνδε καὶ ξυγγραφὴν τήνδε.

Ἠγήσασθαι μὲν τὸν διδάξαντά με τὴν τέχνην ταύτην ἴσα γενέτησιν ἐμοῖσι, καὶ βίου κοινώσασθαι, καὶ χρεῶν χρηρίζοντι μετάδοσιν ποιήσασθαι, καὶ γένος τὸ ἐξ ωὔτεου ἀδελφοῖς ἴσον ἐπικρινέειν ἄρρεσι, καὶ διδάξῃν τὴν τέχνην ταύτην, ἣν χρηρίζωσι μανθάνειν, ἄνευ μισθοῦ καὶ ξυγγραφῆς, παραγγελίης τε καὶ ἀκροήσιος καὶ τῆς λοιπῆς ἀπάσης μαθήσιος μετάδοσιν ποιήσασθαι υἱοῖσί τε ἐμοῖσι, καὶ τοῖσι τοῦ ἐμὲ διδάξαντος, καὶ μαθηταῖσι συγγεγραμμένοισί τε καὶ ὠρκισμένοις νόμῳ ἱητρικῷ, ἄλλῳ δὲ οὐδενί.

⁴⁷ Αναφορικά με την Κοινή Ηθική βλ. Bernard Gert, *Common Morality: Deciding What To Do* (OUP 2004), Bernard Gert, Charles. M. Culver and K. Danner Clouser, *Bioethics: A Systematic Approach* (2nd edn, OUP 2006).

⁴⁸ Βλ. Αναφορικά με του Πρινσιπλισμό βλ. Tom Beauchamp, 'On Eliminating the Distinction Between Applied Ethics and Ethical Theory' (1984) 67 (4) *The Monist* 514–531, ο ίδιος, 'Principlism and Its Alleged Competitors' (1995) 5 (3) *Kennedy Inst Ethics J* 181–98, ο ίδιος, 'A Defense of the Common Morality' (2003) 13 *Kennedy Inst Ethics J* 259–274, ο ίδιος, 'History and Theory in 'Applied Ethics'' (2007) 17 (1): *Kennedy Inst Ethics J* 55–64, Tom Beauchamp and James F. Childress, *Principles of Biomedical Ethics*, ό.π.

⁴⁹ Βλ. Edmund Pellegrino, *The Metamorphosis of Medical Ethics* (1993) *JAMA*; 269(9):1158-1162.

Διαιτήμασί τε χρήσομαι ἐπ' ὠφελείῃ καμνόντων κατὰ δύναμιν καὶ κρίσιν ἐμήν, ἐπὶ δηλήσει δὲ καὶ ἀδικίῃ εἴρξειν.

Οὐ δώσω δὲ οὐδὲ φάρμακον οὐδενὶ αἰτηθεὶς θανάσιμον, οὐδὲ ὑψηγήσομαι ξυμβουλίην τοιήνδε. Ὅμοίως δὲ οὐδὲ γυναικὶ πεσσὸν φθόριον δώσω. Ἄγνῶς δὲ καὶ ὁσίως διατηρήσω βίον τὸν ἐμὸν καὶ τέχνην τὴν ἐμήν.

Οὐ τεμέω δὲ οὐδὲ μὴν λιθιῶντας, ἐκχωρήσω δὲ ἐργάτησιν ἀνδράσι πρήξιος τῆσδε.

Ἐς οἰκίας δὲ ὀκόσας ἂν ἐσίω, ἐσελεύσομαι ἐπ' ὠφελείῃ καμνόντων, ἐκτὸς ἐὼν πάσης ἀδικίης ἐκουσίης καὶ φθορίης, τῆς τε ἄλλης καὶ ἀφροδισίων ἔργων ἐπὶ τε γυναικείων σωμάτων καὶ ἀνδρῶν, ἐλευθέρων τε καὶ δούλων.

Ἄ δ' ἂν ἐν θεραπείῃ ἦ ἴδω, ἢ ἀκούσω, ἢ καὶ ἄνευ θεραπείης κατὰ βίον ἀνθρώπων, ἃ μὴ χρή ποτε ἐκλαλέεσθαι ἔξω, σιγήσομαι, ἄρρητα ἠγεύμενος εἶναι τὰ τοιαῦτα.

Ὅρκον μὲν οὖν μοι τόνδε ἐπιτελέα ποιέοντι, καὶ μὴ ξυγγέοντι, εἴη ἐπαύρασθαι καὶ βίου καὶ τέχνης δοξαζομένῳ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐς τὸν αἰεὶ χρόνον. Παραβαίνοντι δὲ καὶ ἐπιορκοῦντι, τάναντία τουτέων.⁵⁰

Απόδοση στην νέα ελληνική:

Ορκίζομαι στον θεό Απόλλωνα τον ιατρό και στον θεό Ασκληπιό και στην Υγεία και στην Πανάκεια και επικαλούμενος τη μαρτυρία όλων των θεών ότι θα εκτελέσω κατά τη δύναμη και την κρίση μου τον όρκο αυτόν και τη συμφωνία αυτή.

Να θεωρώ τον διδάσκαλό μου της ιατρικής τέχνης ίσο με τους γονεῖς μου και την κοινωνία του βίου μου. Και όταν χρειάζεται χρήματα να μοιράζομαι μαζί του τα δικά μου. Να θεωρώ την οικογένειά του αδέρφια μου και να τους διδάσκω αυτήν την τέχνη αν θέλουν να την μάθουν χωρίς δίδακτρα ή άλλη συμφωνία.

Να μεταδίδω τους κανόνες ηθικής, την προφορική διδασκαλία και όλες τις άλλες ιατρικές γνώσεις στους γιους μου, στους γιους του δασκάλου μου και στους εγγεγραμμένους μαθητές που πήραν τον ιατρικό όρκο, αλλά σε κανέναν άλλο.

Θα χρησιμοποιώ τη θεραπεία για να βοηθήσω τους ασθενείς κατά τη δύναμη και την κρίση μου, αλλά ποτέ για να βλάψω ή να αδικήσω. Ούτε θα δίνω θανατηφόρο φάρμακο σε κάποιον που θα μου το ζητήσει, ούτε θα του κάνω μια τέτοια υπόδειξη.

Παρομοίως, δε θα εμπιστευτώ σε έγκυο μέσο που προκαλεί έκτρωση. Θα διατηρώ αγνή και άσπιλη και την ζωή και την τέχνη μου. Δε θα χρησιμοποιώ νυστέρι ούτε σε αυτούς που πάσχουν από λιθίαση, αλλά θα παραχωρώ την εργασία αυτή στους ειδικούς της τέχνης.

Σε όσα σίτια πηγαίνω, θα μπαίνω για να βοηθήσω τους ασθενείς και θα απέχω από οποιαδήποτε εσκεμμένη βλάβη και φθορά, και ιδίως από γενετήσιες πράξεις με άνδρες και γυναίκες, ελεύθερους και δούλους. Και όσα τυχόν βλέπω ή ακούω κατά τη διάρκεια της θεραπείας ή και πέρα από τις επαγγελματικές μου ασχολίες στην καθημερινή μου ζωή, αυτά που δεν πρέπει να μαθευτούν παραέξω δεν θα τα κοινοποιώ, θεωρώντας τα θέματα αυτά μυστικά.

Αν τηρώ τον όρκο αυτό και δεν τον παραβώ, ας χαίρω πάντοτε υπολήψεως ανάμεσα στους ανθρώπους για τη ζωή και για την τέχνη μου. Αν όμως τον παραβώ και επιορκήσω, ας πάθω τα αντίθετα.

⁵⁰ Βλ. Γιώργος Χαραλαμπίδης, *Ο Όρκος του Ιπποκράτη – Η άγνωστη φιλοσοφία της Ιατρικής* (Οσελότος, 1997).

Υπογραμμίζεται ότι η προέλευση του όρκου του Ιπποκράτη όπως και των υπολοίπων κειμένων της Ιπποκρατικής Συλλογής δεν είναι γενικά αποδεκτή, αφού η σημερινή γνώση γι' αυτά προέρχεται από αντίγραφα ή μεταφράσεις. Τα αρχαιότερα αποκόμματα που περιέχουν εδάφια του όρκου του Ιπποκράτη προέρχονται από το 275 π.Χ. από τους πάπυρους της Οξυρρύγχου⁵¹ (δηλαδή ένα με δύο αιώνες μετά την υπολογιζόμενη συγγραφή του όρκου), ενώ το αρχαιότερο ολοκληρωμένο κείμενο χρονολογείται μεταξύ 10^{ου} και 11^{ου} αιώνα μ.Χ. Τούτο βέβαια δεν αναιρεί το γεγονός ότι ο όρκος του Ιπποκράτη θεωρείται η αρχαιότερη έκφραση ιατρικών ηθικών αρχών στον Δυτικό κόσμο, καθώς επίσης ότι αποτελεί την πρώτη αναφορά σε αρχές ιατρικής ηθικής που συνεχίζουν να διέπουν τη βιοηθική μέχρι και σήμερα.⁵²

Μεταξύ άλλων ο όρκος προβάλλει τις ακόλουθες ηθικές αρχές:

- της ευεργεσίας και της μη πρόκλησης βλάβης: «...θα χρησιμοποιώ τη θεραπεία για να βοηθήσω τους ασθενείς κατά τη δύναμη και την κρίση μου, αλλά ποτέ για να βλάψω ή να αδικήσω...» και «...Σε όσα σπίτια πηγαίνω, θα μπαίνω για να βοηθήσω τους ασθενείς...».
- της μη αποδοχής της ενεργητικής ευθανασίας: «...Ούτε θα δίνω θανατηφόρο φάρμακο σε κάποιον που θα μου το ζητήσει, ούτε θα του κάνω μια τέτοια υπόδειξη...».
- της μη αποδοχής της έκτρωσης «...Παρομοίως, δεν θα εμπιστευτώ σε έγκυμο μέσο που προκαλεί έκτρωση...» και «...Θα διατηρώ αγνή και άσπιλη και τη ζωή και την τέχνη μου...».
- του σεβασμού του προσώπου: «Σε όσα σπίτια πηγαίνω, θα μπαίνω για να βοηθήσω τους ασθενείς και θα απέχω από οποιαδήποτε εσκεμμένη βλάβη και φθορά, και ιδίως από γενετήσιες πράξεις με άνδρες και γυναίκες, ελεύθερους και δούλους».
- της τήρησης της εχεμύθειας, του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής του προσώπου και της εμπιστευτικότητας που προκύπτει από τη σχέση ιατρού - ασθενούς: «...Και όσα τυχόν βλέπω ή ακούω κατά τη διάρκεια της θεραπείας ή και πέρα από τις επαγγελματικές μου ασχολίες στην καθημερινή μου ζωή, αυτά που δεν πρέπει να μαθευτούν παραέξω δεν θα τα κοινοποιώ, θεωρώντας τα θέματα αυτά μυστικά».

Με την πάροδο του χρόνου ο όρκος έχει υιοστεί τροποποιήσεις. Την περίοδο του Βυζαντίου είχαν αφαιρεθεί οι αναφορές στους αρχαίους θεούς και γινόταν επίκληση στον έναν και μοναδικό Θεό. Το 1948 με τη Διακήρυξη της Γενεύης ο Παγκόσμιος Ιατρικός Σύλλογος δημιούργησε μια σύγχρονη εκδοχή του όρκου, που δίνει έμφαση στην ουμανιστική διάσταση του ιατρικού επαγγέλματος και το ιατρικό απόρρητο. Έκτοτε έχει υιοστεί έξι ακόμη τροποποιήσεις. Σημειώνεται ότι ο Όρκος του Ιπποκράτη έχει ενσωματωθεί και στο ελληνικό δίκαιο. Ειδικότερα, στον Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας (Νόμος 3418/05, άρθρο 2 παράγραφος 2 εδάφιο α') αναφέρεται:

Ο ιατρός τηρεί τον όρκο του Ιπποκράτη, ασκεί το έργο του σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία και πρέπει, κατά την άσκηση του επαγγέλματός του, να αποφεύγει

⁵¹ Συλλογή παπύρων που αγοράστηκαν το 1965 και φυλάσσονται στη βιβλιοθήκη του Ινστιτούτου Wellcome στο Λονδίνο, βλ. σχετική ιστοσελίδα του Ινστιτούτου <<http://archives.wellcomelibrary.org/Dserve/dserve.exe?dsqIni=Dserve.ini&dsqApp=Archive&dsqCmd=Show.tcl&dsqDb=Catalog&dsqPos=8&dsqSearch=%28text%29%3D%27hippocratic%27%29>> ανάκτηση 1 Ιανουαρίου 2020.

⁵² Βλ. Spyros G. Marketos, Athanasios A. Diamandopoulos and Christos S. Bartsocas, "The Hippocratic Oath" (1996) 347 *Lancet* 101-102, Ludwig Edelstein, *The Hippocratic Oath/Text, Translation and Interpretation* (John Hopkins Press, 1943), Steven H. Miles, *The Hippocratic Oath and the Ethics of Medicine* (OUP, 2004).

κάθε πράξη ή παράλειψη η οποία μπορεί να βλάψει την τιμή και την αξιοπρέπεια του ιατρού και να κλονίσει την πίστη του κοινού προς το ιατρικό επάγγελμα.

Το ίδιο δεν ισχύει στην Κυπριακή Δημοκρατία και βέβαια δεν είναι η νομοθετική διάσταση του όρκου που ενδιαφέρει σήμερα. Όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια, υπάρχουν σωρεία νομοθεσιών που καλύπτουν —υπερκαλύπτουν— με τον μανδύα του Δικαίου τις βασικές αρχές του όρκου του Ιπποκράτη. Έτσι, υποβάλλεται ότι η υιοθέτηση του ίδιου του κειμένου του όρκου από τον νόμο δεν προσθέτει στη δικαιοσύνη ποιότητα των κανόνων ή αφαιρεί από αυτήν. Αντιθέτως, η αξία του όρκου του Ιπποκράτη, πέραν της ιστορικής αξίας του και της κατανόησης των εφαρμοσμένων αρχών ηθικής κατά τη σχετική περίοδο, έγκειται στο ότι έθεσε τις ράγες επί των οποίων έτρεξε και τρέχει η αμαξοστοιχία της σύγχρονης Βιοηθικής.

Μπορεί οι θέσεις ενάντια στις εκτρώσεις, την ευθανασία ή και ενδεχομένως οι θέσεις έναντι της επεμβατικής ιατρικής σήμερα να μην τυγχάνουν καθολικής υιοθέτησης ή και μπορεί να εγκαταλείφθηκαν εντελώς, εντούτοις η ηθική διάσταση στα εν λόγω ζητήματα αναδεικνύεται από την εποχή του όρκου. Από την άλλη, ως θα παρατηρηθεί, οι λοιπές αρχές που υιοθετούνται από τον όρκο συνεχίζουν να καθορίζουν τη συζήτηση στη βιοηθική. Σίγουρα με ένα πιο ανεπτυγμένο θεωρητικό υπόβαθρο, οι αρχές του σεβασμού της αυτονομίας του ασθενούς, της ευεργεσίας και της μη πρόκλησης βλάβης αποτελούν τρεις από τις τέσσερις βασικές αρχές της σύγχρονης βιοηθικής του Πρινσιπλισμού, ενώ οι αρχές της εμπιστευτικότητας, της εχεμύθειας και του απορρήτου συνεχίζουν να ισχύουν στο πλαίσιο της αρχής του σεβασμού της αυτονομίας του ασθενούς.

VII. Πρινσιπλισμός

Ο Πρινσιπλισμός (από την αγγλική λέξη *'principle'*) είναι ένα σύστημα στο οποίο οι ηθικές κρίσεις αξιολογούνται αφού λάβουν υπόψη τέσσερις βασικές ηθικές αρχές, ήτοι:

- του Σεβασμού της Αυτονομίας,
- της Ευεργεσίας,
- της Μη Πρόκλησης Βλάβης, και
- της Δικαιοσύνης.

Ο Πρινσιπλισμός αποτελεί προσέγγιση βιοηθικής βασισμένη σε κρίσεις που προκύπτουν με αναφορά στις εν λόγω τέσσερις βασικές αρχές, οι οποίες είναι ευρέως αποδεκτές από τις πλείστες, πολιτισμικές και θρησκευτικές παραδόσεις.⁵³ Ο Πρινσιπλισμός έλαβε φόρμα ως προσέγγιση ηθικών αποφάσεων από την επιτροπή η οποία παρέμεινε γνωστή ως National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and Behavioral Research επί της Αναφοράς Belmont (ή Belmont Report) τον Απρίλιο 1979.⁵⁴ Η εν λόγω επιτροπή δημιουργήθηκε την 12^η Ιουλίου 1972, ενώ η Αναφορά αποτελεί δήλωση των κύριων ηθικών αρχών της αυτονομίας, της ευεργεσίας και της δικαιοσύνης στη βιοϊατρική και συμπεριφοριστική έρευνα.

Οι επιρροές της αναφοράς Belmont ανιχνεύονται στα 1946, όταν η Αμερικανική Στρατιωτική Επιτροπή δίωξε 23 Γερμανούς ιατρούς και άλλους εμπλεκόμενους στην υγεία για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Κατά τις εν λόγω εκδικάσεις,

⁵³ Βλ. Jeffrey W. Bulger, 'Principlism' in Teaching Ethics by Stephen Satris and Edyta Kuzian (ed). (Society for Ethics Across The Curriculum (2007) Vol. 8.1, 81–100.

⁵⁴ NCPHSBRR, *The Belmont Report: Ethical Principles and Guidelines for the Protection of Human Subjects of Research* (DHEW Publication OS 78-0012).